

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

TAMPERE
Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologista
inventointia täydentävä karttaselvitys 2015

Sami Raninen
Pirkanmaan maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö

SISÄLLYSLUETTELO

Arkisto- ja rekisteritiedot	2
1. Johdanto	3
2. Frenckellin kalkkiruukki	3
2.1. Yhteenveto ja lopputulos	10
3. Lundahlin tiiliruukki	12
4. Nalkalan tiiliruukki	13
Lähdeluettelo	16
Kohdehakemisto	18
Kohdeluettelo	19

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Tutkimuskohde: Tampereen keskustassa sijaitsevat Eteläpuisto, Nalkalantori ja Laukontorin lähiympäristö

Tutkimuksen laatu: arkeologista inventointia täydentävä ja koetutkimusta valmisteleva karttaselvitys

Kenttäyönjohtaja (karttaselvityksen tekijä): Sami Raninen

Tutkimuslaitos: Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö

Kenttäyöaika: ei kenttäyötä

Tutkimusten tilaaja: Pirkanmaan maakuntamuseo

Peruskarttalehti: 2123 09 TAMPERE

Aikaisemmat tutkimukset: Raninen, Sami 2014. Tampere. *Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Sivumäärä: 24

Alkuperäiskappaleen säilytyspaikka: Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö

1. JOHDANTO

Tampereen keskustan arkeologinen osayleiskaavainventointi valmistui lokakuussa 2014 (Raninen 2014). Työn valmistuttua kaavoitusarkkitehti Jouko Seppänen (Tampereen kaupunki, kaupunkisuunnittelu) kiinnitti huomiota *Frenckellin kalkkiruukki*-nimisen s-kaavamerkinnällä suojellun kohteen paikannukseen liittyvään ongelmaan. Eteläpuiston yleissuunnitelman johdosta asia oli tarkistettava. Tästä johtuen FM Sami Raninen suoritti inventoinnin täydennyksen 16.2.–20.2. 2015. Täydennystyön kustannuksista vastasi Pirkanmaan maakuntamuseo. Täydennystyössä oli ensisijaisesti kyse kartselivertyksestä, ja siihen sisältyivät arkistokäynnit Tampereen kaupunginarkistossa ja Tampereen pääkirjaston karttakokoelmiin perehtymässä. Täydennystyö voidaan myös nähdä esivalmisteluna kalkkiruukin alueelle suunnitellulle koetutkimukselle.

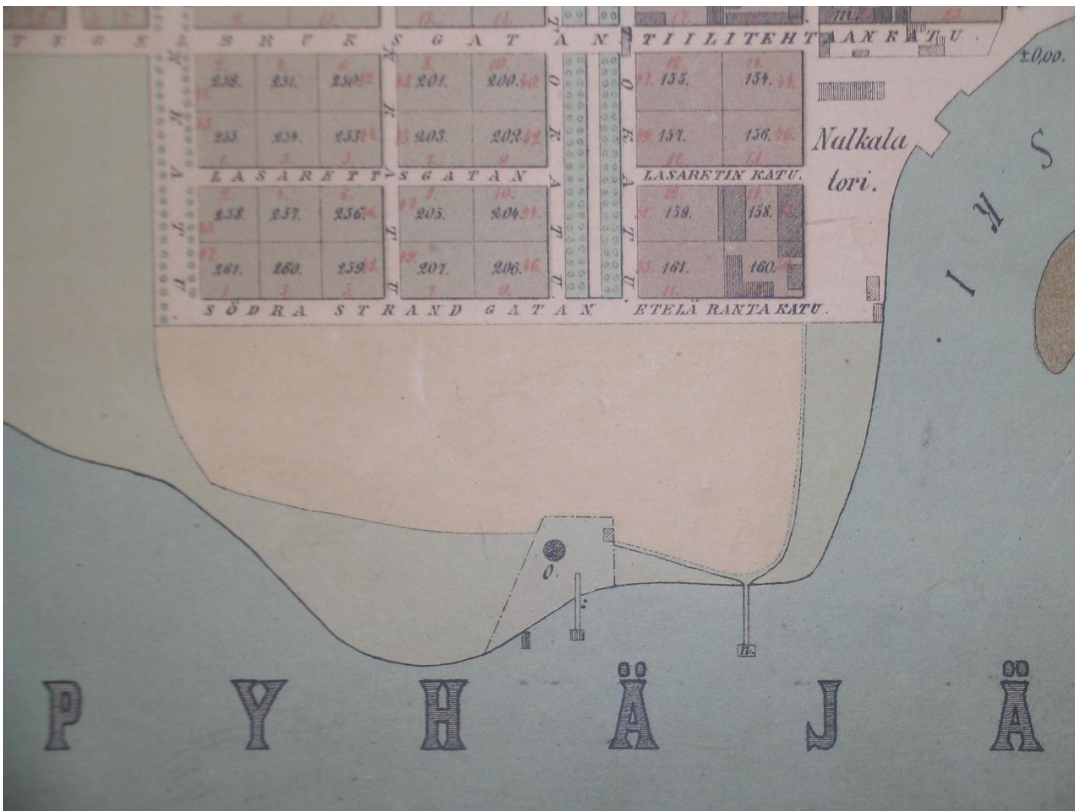
Jouko Seppänen luovutti keräämiään kartta-aineistoja täydennystyössä käytettäviksi ja kävi keskustelemassa kohteen paikannuksesta. Samalla myös Nalkalan ja Lundahlin tiiliruukkia koskeviin tietoihin voitiin tehdä pieniä lisäyksiä, jotka Nalkalan tiiliruukin tapauksessa hieman vaikuttavat inventoinnissa esitettyyn kohteen rajaukseen.

2. FRENCKELLIN KALKKIRUUKKI (inventoinnin kohdenumero 2)

Frenckellin paperitehtaan kalkkiruukki (kalkkitehdas) oli toiminnassa 1870-luvulta 1900-luvun alkuun. Palovakuutuskirjan mukaan kalkkiuuniin liittyvät rakennukset, asuinrakennus ja kalkkivarasto, oli rakennettu 1871 (Heiskanen 2010: 10). Tampereen museoiden Siiri-tietokantaan sisältyvät löytyvät William Lomaxin, Juho Holmstén-Heiniön ja Aaro Tammelanderin ottamat valokuvat vuoden 1900 tienoilta osoittavat, että kalkkiuuni oli ainakin tuossa vaiheessa massiivinen, arviolta noin 10–12 metrin korkuinen rakenne. Siinä oli pyöreä, ilmeisesti harkkokivinen alaosa (halkaisijaltaan arviolta noin 4–5 metriä) ja korkea tiilipiippu (ks. kuva 1 sivulla 8; Raninen 2014: 47). Lomaxin ja Holmstén-Heiniön talviaikaan ottamissa valokuvissa näkyy harjunrinteessä ja rantapenkereellä sijaitseva aidattu teollisuuskiinteistö, jolla sijaitsee kalkkiuunin ohella kaksikerroksinen puinen omakotitalo, useita lähinnä varastotiloilta vaikuttavia puurakennuksia, massiivisia halkopinoja ja laituria, jolla on kaksi talvitelolle nostettua pientä höyrylaivaa (karttojen 1894 ja 1908 perusteella laituria sijaitsee naapurikiinteistön puolella, mutta tässä tapauksessa kiinteistöjen välillä ei näy raja-aitaa).

Inventoinnissa Frenckellin kalkkiruukki asemointiin käyttämällä August Ahlbergin vuonna 1882 julkaistua Tampereen karttaa (Ahlberg 1882b). Asemoinnissa ei tehty virheitä eikä sen lopputuloksen luotettavuutta osattu epäillä, koska se melko hyvin vastasi aiemmin julkaistua kalkkiuunin paikannusta (Nummi 2012: 42; ks. myös kalkkiuunin sijainti vuoden 1890 Tamperetta esittävässä topografisessa 1:500-pienoismallissa museokeskus Vapriikin Tammerkoski-näyttelyssä). Täydennystyön yhteydessä huomattiin, että saman piirtäjän toisessa vuonna 1882 julkaistussa kartassa (Tammerkosken länsipuolinen osa kaupungista) kalkkiuuni sijoittuu noin 65 metriä länsilounaaseen inventoinnissa asemoidusta kohdasta (Ahlberg 1882a). Lisäksi havaittiin, että F. L. Caloniuksen piirtämässä Tampereen asemakartassa (1887) kalkkiuuni sijoittuu Ahlbergin kartoissa kuvattujen kohtien väliin, noin 45 metriä koilliseen kartan 1882a ja 35 metriä länteen kartan 1882b osoittamasta kohdasta. Lambert Pettersonin kartassa (1894) merkki, joka tarkoittanee

kalkkiuunia, sijaitsee noin 25 metriä koilliseen kartan 1882a osoittamasta kohdasta.¹(Ks. karttaote 10 sivulla 10).

Karttaote 1. Ote August Ahlbergin kartasta (1882b): Pinta kartta Tampereen kaupungin yli, tehty vuonna 1882. O-merkillä varustettu pyöreä rakenne kartan eteläosassa Pyhäjärven rannan lähellä on Frenckellin kalkkiruukki, joka on ilmeisesti merkitty noin 30–50 metriä liian itään. Ei mittakaavassa. Kuva: Sami Raninen. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

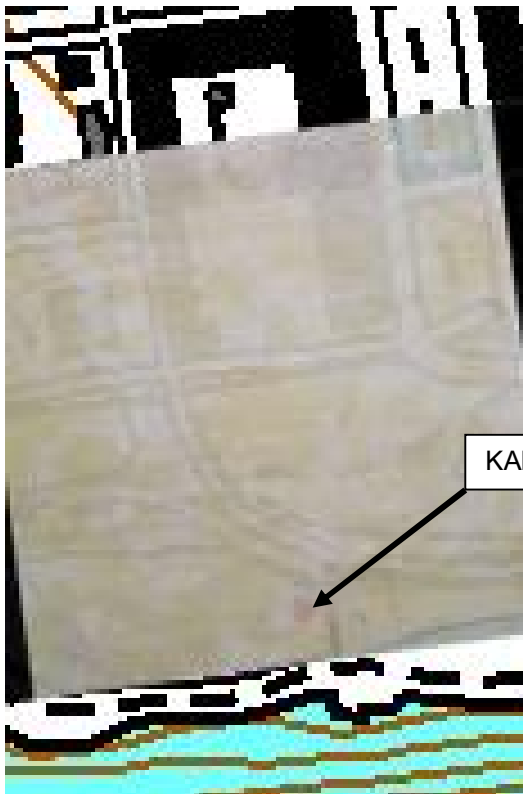
Karttaote 2. Ote kartasta Ahlberg 1882b peruskartan päälle asemoituna. Ei mittakaavassa. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

¹ Merkin tulkinta kalkkiuuniksi perustuu merkin muotoon ja sijaintiin lähellä lounas–koillinen-suuntaista kiinteistörajaa, joka vastaa muissa kartoissa kuvattua kalkkiruukin kiinteistön länsirajaa ja kalkkiuunin sijaintia kiinteistön länsiosassa (Jouko Seppänen 18.2.2015 esittämän suullisen kommentin pohjalta).

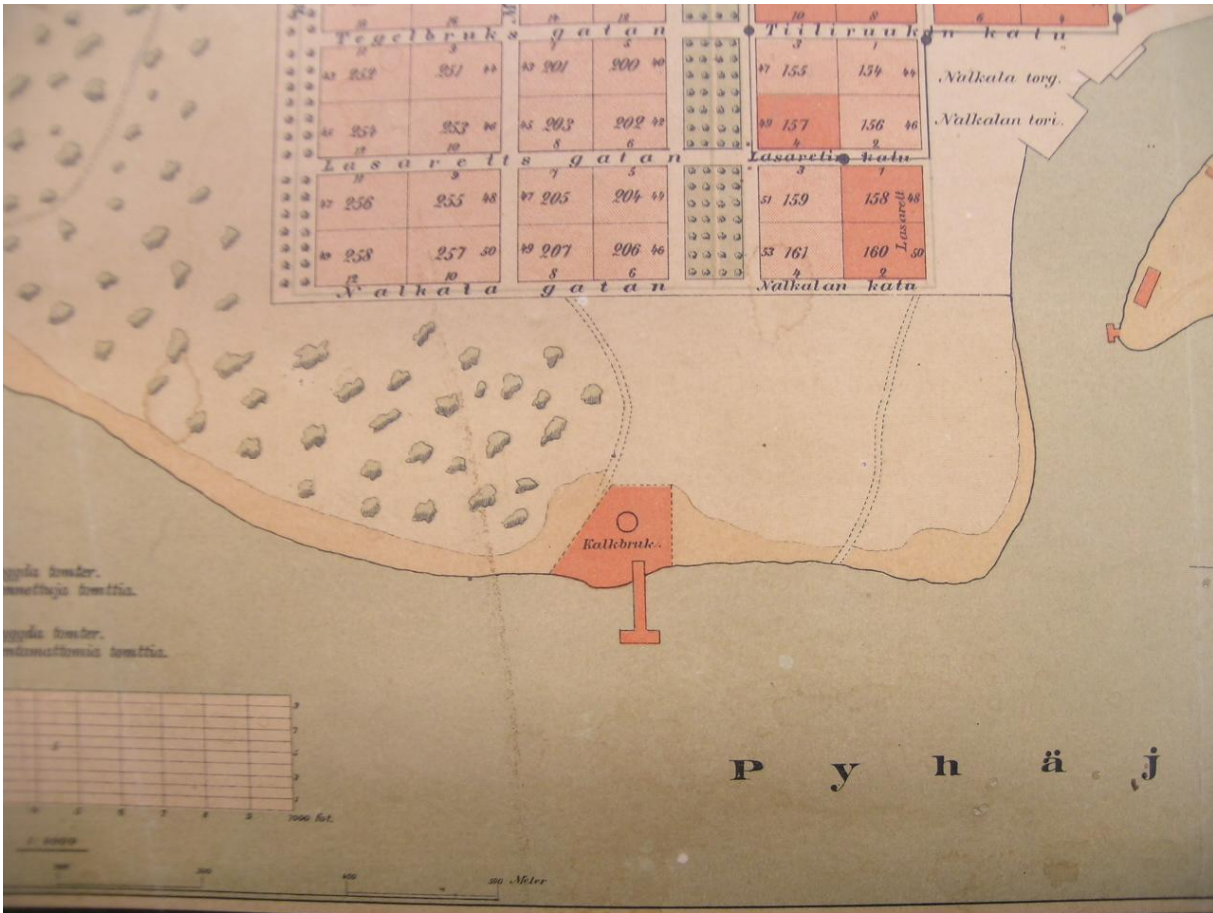
Kalkkiuunin "vaeltaminen" em. kartoissa tuskin tarkoittaa, että kalkkiuunin sijaintipaikkaa olisi todellisuudessa jatkuvasti muutettu. Valokuvissa näkyvää isoa rakennetta ei varmastikaan ole toistuvasti purettu ja koottu uudestaan eri paikkaan. Lisäksi kalkkiuunia ympäröivän teollisuuskiinteistön muoto pysyy kaikissa kolmessa kartassa samanlaisena, vaikka sen paikka vaihtelee. Todennäköisesti karttojen eroissa on kyse siitä, että kaupungin ruutukaava-alueen ulkopuolelle jääviä järvenranta-alueita ei kaikissa kartoissa ole vaivauduttu kuvaamaan täsmällisesti. Tähän viittaa myös se, että esimerkiksi Pyhäjärven rantaviiva kalkkiriukin läheisyydessä on Ahlbergin kartoissa aivan erilainen kuin Caloniuksen kartassa. Kartoissa on muitakin isoja eroja erityisesti Näsi- ja Pyhäjärven rantaviivojen osalta.

Karttaote 3: ote August Ahlbergin kartasta (1882a): Pinta-kartta Tampereen kaupungin kosken länsipuolella olevan osan yli. Ei mittakaavassa. Kartta on kokonaisuudessaan julkaistu lähteessä Rasila 1984: 728. Kuva: Sami Raninen. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

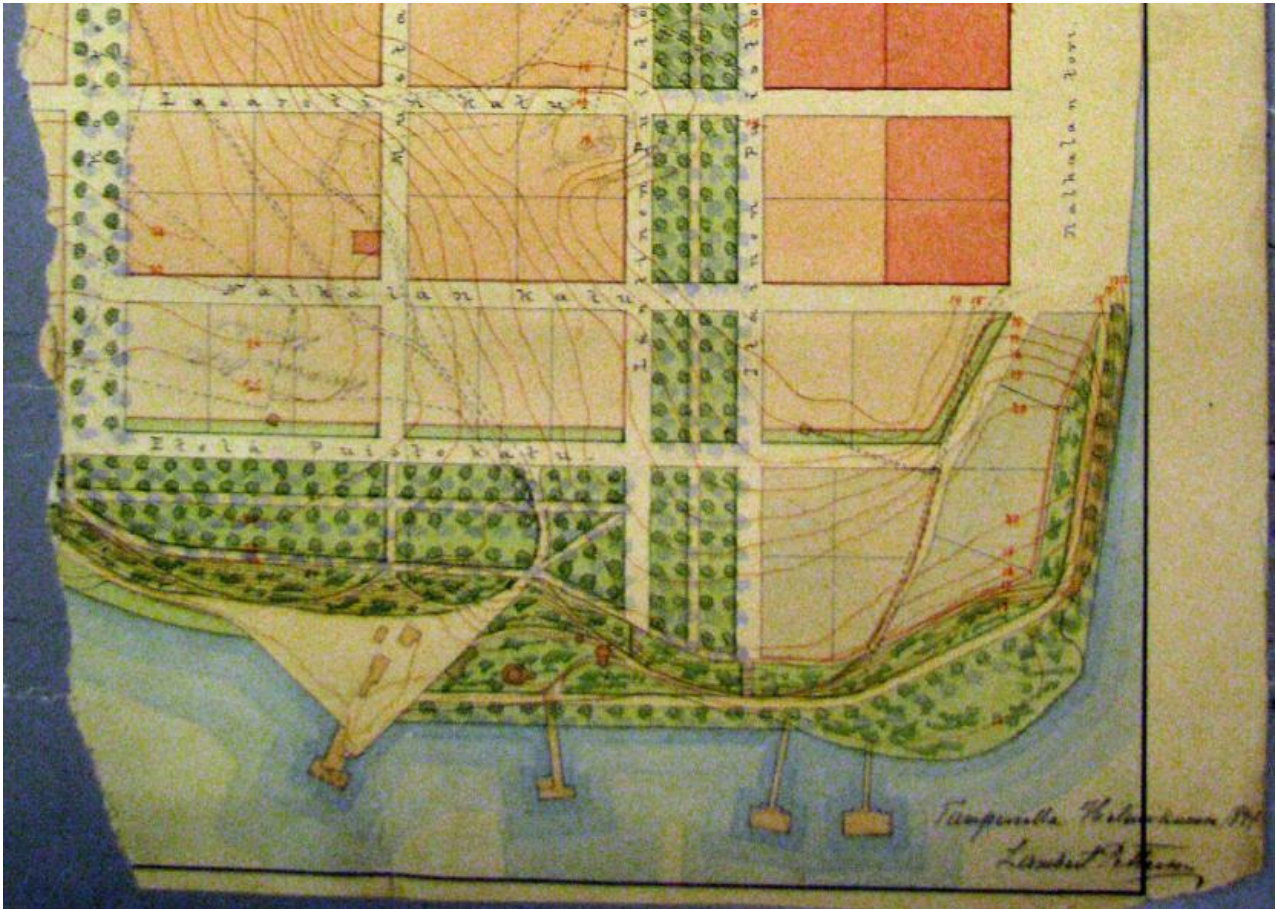
Karttaote 4. Kartta Ahlberg 1882a:n ote asemoituna peruskartan päälle. Aniliinipunainen pallo nykyisen Eteläpuiston sorakentän koillislaidalla on kalkkiuuni. Ei mittakaavassa. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

Karttaote 5. Ote F. L. Caloniuksen (1887) kartasta Tampereen kaupungin asema-kartta. Ei mittakaavassa. Kuva: Sami Raninen. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

Karttaote 6. Kartta Coloniuss 1887:n ote peruskartan päälle asemituna. Ei mittakaavassa. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

Karttaote 7. Ote Lambert Pettersonin kartasta (Eteläpuiston suunnitelma, 1894). Ei mittakaavassa. Kalkkiuunia oletettavasti tarkoittava merkki sijaitsee samassa kohdassa kuin kartassa 1882a ja on selvästi lännempänä kuin kartassa 1882b, jossa se sijaitsee lähes suoraan Hämeenpuistosta etelään (ks. karttaote 1). Ei mittakaavassa. Kuva: Jouko Seppänen. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

Karttaote 8. Kartta Petterson 1894 peruskartan päälle asemoituna. Ei mittakaavassa. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

Kuva 1. Juho Holmstén-Heiniö: Frenckellin kalkkiruukki noin vuonna 1900. Siiri-tietokanta, HM 2068: 4.

Inventoinnin yhteydessä käytetty Ahlbergin kartta (1882a) ja siihen perustuva asemointi ovat ilmeisesti virheellisiä. Tähän viittaa Holmstén-Heiniön ottama valokuva (kuva 1), jossa erottuu taustalla Klingendahlin villakehräämön kattoa ja savupiippu arviolta noin 250–280 metrin päässä kuvauspaikasta². Kuvaussuunnaksi on näiden maamerkkien perusteella arvioitu noin 355–358 astetta (suunnilleen pohjois-pohjoisluode). Tällöin kuvasta pystyy arvioimaan, että kalkkiuuni sijaitsi muutamia kymmeniä metrejä idempänä kuin Klingendahlin savupiippu. Jos kalkkiuuni olisi sijainnut inventoinnissa käytetyn Ahlbergin kartan (1882b) osoittamassa kohdassa, se olisi ollut noin 80 metriä Klingendahlin savupiippua idempänä, mikä sopisi huonosti valokuvassa esiintyvien maamerkkien keskinäisiin suhteisiin. Realistisempia vaihtoehtoja ovat kartta 1882a:n mukainen asemointi (noin 20 metriä savupiipusta itään), kartta 1887:n mukainen asemointi (noin 55 metriä savupiipusta itään) ja kartta 1894:n mukainen asemointi (noin 35 metriä savupiipusta itään).

Huomioon voidaan ottaa myös vuoden 1908 asema- ja aluekartta. Siihen ei ole merkitty kalkkiuunin paikkaa, mutta kylläkin kiinteistö, joka sijaintinsa ja muotonsa perusteella lienee sama kuin vanhemmissa kartoissa kuvattu kalkkiuunin kiinteistö (Jouko Seppänen, suullinen kommentti 18.2.2015).

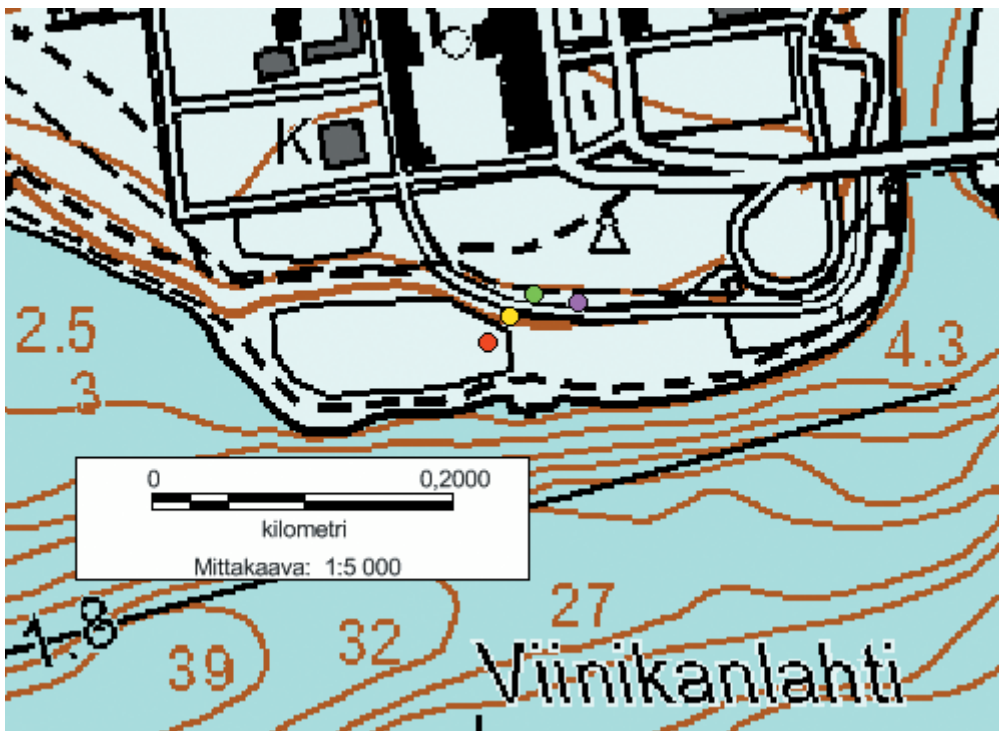
Karttaote 9. Vuoden 1908 asema- ja aluekartan ote (kuva: Jouko Seppänen) peruskartan päälle asemoituna. Ei mittakaavassa. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

² Savupiipun voi identifioida Klingendahlin villakehräämön savupiipuksi, koska 1) muita sopivalla alueella sijainneita vaihtoehtoja ei ole ja 2) savupiippu ja tehdasrakennuksen katto voidaan tunnistaa samoiksi kuin Klingendahlin tehdasta vuoden 1900 tienoilla esittämissä valokuvissa (Siiri-tietokanta: VAR 3784; HM D/2068).

Kalkkiuuni on aiemmissa kartoissa kuvattu hieman kaakkoon kiinteistön luoteiskulmasta. Kartan Calonius 1887 mukainen kalkkiuunin paikannus tulee lähimmäs vuoden 1908 kartassa kuvatun kiinteistön luoteiskulmaa.

2.1. Yhteenveto ja lopputulos

Käytetyssä viidessä kartassa on Frencellin kalkkiruukin kiinteistön ja itse kalkkiuunin sijainnin suhteen suurta ristiriitaisuutta. Kalkkiuuni asemoituu joko Eteläpuiston sorakentän koillislaitaan (1882a), välittömästi sorakentän koillispuolelle (1894), sorakentästä selvästi koilliseen puiston ylätasanteen jyrkennetynteen ja Eteläpuiston alatasanteen pohjoisreunaa kiertävän puistotien välissä (1887), jossain edellisen asemoinnin läheisyydessä (1908) tai rinteet ja puistotien välissä selvästi idempänä. Historialliset valokuvat osoittavat kalkkiuunin sijainneet rinteet juurella. Vaikka rinteet onkin puiston rakennustöissä jyrkennetty, tämä puhuu nykyisellä sorakentällä sijaintia vastaan.

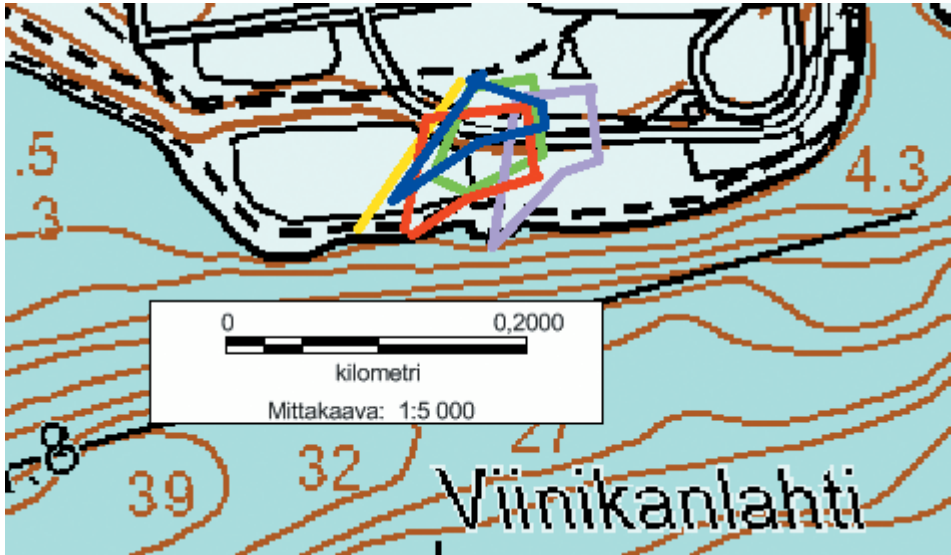

Karttaote 10. Frencellin kalkkiuunin historiallisissa kartoissa kuvatut sijainnit peruskartan päälle asemoituina. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

- **kartta Ahlberg 1882a**
- **kartta Petterson 1894**
- **kartta Calonius 1887**
- **kartta Ahlberg 1882b**

Kalkkiruukin sijainnin ohella s-kaavamerkintään vaikuttaa teollisuuskiinteistön koko laajuus, koska on ajateltavissa, että kiinteistön alueella on nykyisen maanpinnan alla voinut tuotantolaitteen (uunin) jäännösten ohella säilyä ”prosessissa syntyneitä merkittäviä muodostelmia”, jotka sisältyvät Museoviraston antamaan teollisuushistoriallisten kohteiden suojeluohjeeseen (Niukkanen 2009: 60). Tästä syystä s-kaavamerkinnällä suojeltavaksi esitetään teollisuuskiinteistön alue, joka perustuu kartoissa Ahlberg 1882a, Calonius 1887 ja (nimetön) 1908 kuvattujen kiinteistörajoiden yhdistämiseen: kartat 1908 ja Petterson 1894 vastaavat hyvin toisiaan kiinteistön länsirajan suhteen. Kartat 1908, Calonius 1887 ja Ahlberg 1882a

vastaavat toisiaan melko hyvin kiinteistön pohjois- ja itärajan suhteen, kartassa Petterson 1894 pohjoisrajaa ei ole kuvattu. Kartat Ahlberg 1882a ja Calonius 1887 vastaavat toisiaan melko hyvin kiinteistön järvenrantaan ulottuneen etelärajan suhteen; kartassa 1908 kiinteistöstä on ilmeisesti poistettu suurin osa järven rannalla sijainneesta osasta. Kartta Ahlberg 1882b sivuutetaan todennäköisen virheellisyytensä takia suojeltavan alueen rajauksessa.

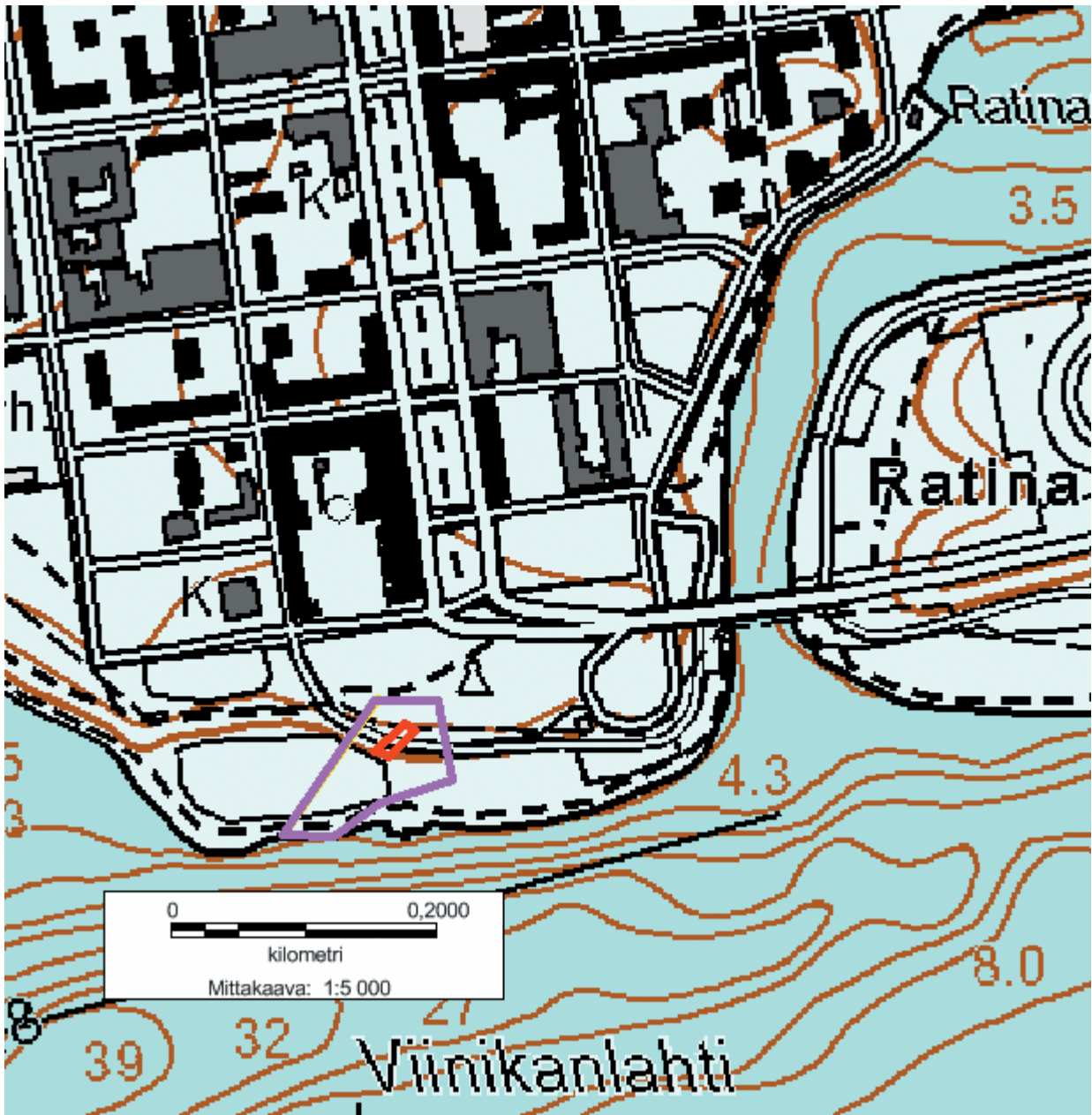
Karttaote 11. Frenckellin kalkkiruukkiin liittyvän teollisuuskiinteistön rajat eri kartoissa. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.

- **kartta Petterson 1894**
- **kartta 1908**
- **kartta Ahlberg 1882a**
- **kartta Calonius 1887**
- **kartta Ahlberg 1882b**

S-kaavamerkinnällä suojeltavaksi esitetty alue sisältää 1) Eteläpuiston ylätasanteen eteläpuolista jyrkkää rinnettä, 2) sorapäällysteistä puistotietä, 3) puistotien eteläpuolista nurmikkoa, jonka alle on kesällä 2014 tehtyjen lapionpistojen perusteella levitetty täyttömaata ja kiveä, 4) Eteläpuiston sorakenttää ja 5) kaistaleen Pyhäjärven rantaa.

Kuva 2. Eteläpuiston nurmikkoa, jolle kalkkiruukin kiinteistö on asemoinnin perusteella ulottunut. Kuva: Sami Raninen, kesäkuu 2014. Kuva arkistoimaton.

Karttaote 12. S-kaavamerkinnällä suojeltava alue. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttalehti 212309, lupa PISA 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan Sami Raninen.

- S-kaavamerkinnällä suojeltava alue (Frenckellin kalkkiruukin teollisuuskiinteistö).
- Todennäköisin kalkkiuunin sijaintialue (kartat Calonius 1887 ja Petterson 1894).

3. LUNDAHLIN TIILIRUUKKI (inventointikohde 8)

Lundahlin tiilitehdas perustettiin vuonna 1813. Vuodesta 1849 Petersonin villakehräämö ja konepaja jatkoivat toimintaa sen kiinteistössä (Rasila 1984: 7; Raninen 2014: 31, 32). Jouko Seppäsen mukaan J. G. Walleniuksen kartoissa v. 1824–26 ja Kansallisarkistossa säilyttävästä C. L. Engelin asemakaavaluonnoksesta v. 1830 löytyvä neliömäinen merkintä tarkoittaa todennäköisesti tiilenpolttouunia (Seppänen, suullinen kommentti 18.2.2015). Tämä merkintä sijaitsee Takon tehdaskompleksin eteläosan kohdalla, joten kyseinen rakenne on mitä luultavimmin tuhoutunut.

Lundahlin tiiliruukille inventointiraportissa esitettyä s-kaavamerkintää ei ole tarpeen muuttaa, koska kyseisellä alueella on joka tapauksessa sijainnut puinen teollisuusrakennus, joka on kuvattu eri kartoissa 1820-luvulta alkaen. Se luultavasti oli alkuvaiheessa tiilitehtaan käytössä ja siirtyi sittemmin Petersonin villakehräämön ja konepajan käyttöön (Raninen 2014: 35 [kartta 11]; Rasila 1984: 7, Rasila 1988: 628).

Karttaote 13. Ote Walleniuksen kartasta (1825) peruskartan päälle asemoituna. Ei mittakaavassa. (Valokuvakopio, kuvaaja: Teuvo Mäkinen 1938, Siiri-tietokanta: TM 341: 19: 23.) Peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006.

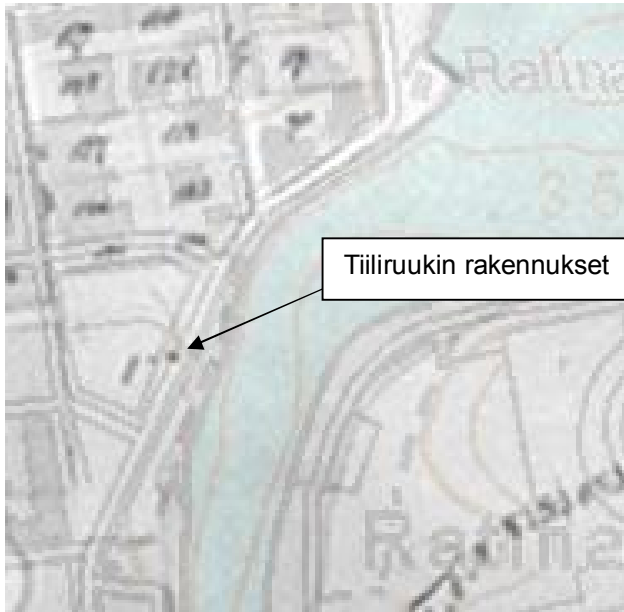
4. NALKALAN TIILIRUUKKI (inventointikohde 11)

Nalkalan tiiliruukki oli Tampereen vanhin tiilitehdas ollen virallisesti toiminnassa vuosina 1784–1890, käytännössä ehkä jo aiemmin. Inventoinnissa Nalkalan tiiliruukki paikannettiin Nalkalantorin alueelle, joka nykyisin on pysäköintialuetta (pohjoisosa) sekä puistoa ja leikkipaikkaa (eteläosa). Alueella sijaitti tiiliruukin tontti (*Tegelbruks Plan*) jo vuoden 1780 asemakaavakartassa (Raninen 2014: 21, kartta 6), mutta tiiliruukin rakennuksia on kuvattu karttoihin vasta 1800-luvulla.

Vertaamalla vuoden 1825 karttaa (karttaote 14) ja vuoden 1841 karttaa (karttaote 15) nähdään, että tiilitehtaan kiinteistöön kuvatut kolme rakennusta tai rakennetta sijaitsevat nykyisen Nalkalantorin eteläosassa, vaikka yhden rakennuksen tai rakenteen sijainti on merkitty selvästi eri kohtaan. Jouko Seppäsen antaman tiedon mukaan kirjallisuudesta löytyy maininta, jonka mukaan kyseessä ovat tiiliruukin kuivaushuone, tiilenpolttouuni ja savikraana (Seppänen, suullinen kommentti 18.2.2015). Myöskään C. L. Engelin kartta (1830), johon inventoinnissa viitataan, ei ole näiden asemointien kanssa voimakkaassa ristiriidassa, vaan siinäkin tiiliruukin kolme rakennusta tai rakennetta paikantuvat selvästi Nalkalantorin puistomaisen eteläosan itäpuoliskolle, lähelle Nalkalankatua. S-kaavamerkinnällä suojeltavan alueen rajauksessa päähuomio kiinnitetään kuitenkin varhaisimmassa kartassa (1780) teollisuuskiinteistön laajuuteen (karttaote 16). Tiiliruukin rakennukset ja rakennelmat ovat voineet siirtyä ja teollisuusalueella voi olla säilynyt tuotantoprosessiin liittyviä muodostelmia (Niukkanen 2009: 60).

Vuoden 1780 kartassa tiiliruukin tontti näyttää jatkuvan jonkin verran myös nykyisen Näsilinnankadun länsipuolelle, mutta tällä alueella sijaitsee v. 2006 valmistunut kerrostalo, eikä sitä voida liittää s-merkinnällä suojeltavaan alueeseen (kerrostalo ei vielä näy pohjakarttana käytetyssä peruskartassa). Lisäksi

tontti nähtävästi jatkuu jonkin matkaa Pyhäjärvenkadun itäpäähän eteläpuoliselle pysäköinti- ja puistoalueelle (karttaote 16). S-kaavamerkinnällä suojeltavaa aluetta suositellaan jatkettavaksi sinne asti.

Karttaote 14. Ote Walleniuksen kartasta (1825) peruskartan päälle asemoituna. Ei mittakaavassa. Nalkalantorin itälaidassa näkyvät tiiliruukin rakennukset. (Valokuvakopio, kuvaaja: Teuvo Mäkinen 1938, Siiritietokanta: TM 341: 19: 23). Pohjakartta: peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.

Karttaote 15. Ote Gyldeénin kartasta 1841 peruskartan päälle asemoituna. Nalkalantorin itälaidassa näkyvät tiiliruukin rakennukset. Ei mittakaavassa. Pohjakartta: peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.

Karttaote 16. Ote Limonin kartasta 1780 peruskartan päälle asemoituna. G-kirjaimella merkitty tiiliruukin tontti. Ei mittakaavassa. Valokuvakopio Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 29 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Pohjakartta: peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.

LÄHTEET

Julkaistut lähteet

- Niukkanen, Marianna** 2009: *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjännökset. Tunnistaminen ja suojele.* Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.
- Nummi, Ulla** 2012: *Tampereen keskustan rantojen käytön historia 1700-luvulta lähtien.* Tampereen kaupunki. Maankäytön suunnittelu. ID 639 163.
Www-julkaisu:
<http://www.tampere.fi/kaavatjakiinteistot/kaavoitus/yleiskaavoitus/keskustanstrateginenosayleiskaava/selvitykset.html>, katsottu 1.9.2014
- Rasila, Viljo** 1984: *Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905.* Tampereen kaupunki.
- Rasila, Viljo** 1988: *Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. – Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua,* s. 316–744. Tampereen kaupunki.

Arkistolähteet

(Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikön arkisto)

- Heiskanen, Jari** 2010: *Apteekkareita ja paperiteollisuutta Tampereen Kirjastonpuistossa.* Pirkanmaan maakuntamuseo.
- Raninen, Sami** 2014: *Tampere. Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi, osat 1 ja 2.* Pirkanmaan maakuntamuseo.

Historialliset kartat

- Ahlberg, August** 1882a: *Pinta-kartta Tampereen kaupungin kosken länsipuolella olevan osan yli.* Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.
- Ahlberg, August** 1882b: *Pinta-kartta Tampereen kaupungin yli.* Originaalit: Tampereen kaupunginarkisto; Kansallisarkisto, Einar W. Juvan karttakokoelma, arkistoyksikkö: J. N:o 134 Plan karta öfver Tammerfors stad. Upprättad år 1882 af Aug. Ahlberg.
- Calonius, F. L.** 1887: *Tampereen kaupungin asema-kartta.* F. Tilgmans Bok- och Stentryckeri, Helsingfors. Originaalit: Tampereen kaupunginarkisto; Tampereen pääkirjasto, Pirkanmaa-kokoelma, karttakokoelma.
- Gyldén, C. W.** 1841: *Plan af Tammerfors utgifven 1841 af C. W. Gyldén.* Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö H H8:4/10-10a Tampere; Kartta Tammerkoskesta ja Tampereen kaupungista. Www-julkaisu: Kansalliskirjasto, Suomen karttoja ja kartastoja, <http://www.doria.fi/handle/10024/59030>, katsottu 25.8.2014.
- Limon, Jean & Stålström, Jac.** 1780: *Charta öfver Tammerfors stad belägen uti Åbo och Björneborgs länens höfdingedöme samt de därunder lydande ägor.* (Tampereen asemakaavakartta.)
Julkaistu lähteessä Rasila 1988: 422. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 29 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaali: Riksarkivet (Ruotsi), referenssi: SE/RA/1134/14/33/#/0199:00001.
- Peterson, Lambert** 1894: *Eteläpuiston aluetta esittävä suunnitelmakarttaote.* Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.
- Wallenius, J. G.** 1825: *Geometrisk Plan Charta öfver Tammerfors Stads Tomter och en del Plantager Belägne i Åbo och Björneborgs Län med Ålands Höfdinge Döme.* (Tampereen tonttikartta). Ote kartasta julkaistu lähteessä Rasila 1988: 579. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 23 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaali: Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Hämeen läänin maanmittauskonttorin arkisto, arkistoyksikkö: la33 Messukylä 24: 8.
- 1908:** *Tampereen kaupungin asema- ja aluekartta.* Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

Historialliset valokuvat

- Holmstén-Heiniö, Juh**: kuvan aihe *"kalkkitehdas"*, arvioitu kuvausajankohta 1900–1930 (selvästi kuvattu samana talvena, ehkä jopa samana päivänä kuin W. Lomaxin valokuvat samasta kohteesta, allekirjoittaneen huomautus). Siiri-tietokanta HM 2068: 4.
- Lomax, William**: kuvien aihe *"Frenckellin kalkkitehdas"*, 2 valokuvaa, arvioitu kuvausajankohta 1895–1905. Siiri-tietokanta, HM 1372: 1: 1, 1372: 1: 1.
- Tammelander, Aaro**: kuvan aihe *"kalkkipolttimo Pyhäjärven rannassa Hämeenpuiston eteläpäässä"*, vuodelta 1903. Siiri-tietokanta, HM D/2881.

KOHDEHAKEMISTO

Kohteiden numerointi viittaa inventointikertomuksen Raninen 2014 kohdeluetteloon

2. Frenckellin kalkkiruukki

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännytystyyppi:** teollisuuskohteet – kalkkiruukit
- **Keskikoordinaatti:** i 327199 p 6821716

8. Lundahlin tiiliruukki

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1800-luku
- **Muinaisjäännytystyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – tiiliruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 327700 p 6822288

11. Nalkalan tiiliruukki

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1700-luvun loppu, 1800-luku
- **Muinaisjäännytystyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – tiiliruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 327376 p 6822012

KYY 137 : 23 Eteläpuisto: Frenckellin kalkkiruukin sijaintipaikka rinteän juurella

Nimi	Frenckellin kalkkiruukki
Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	
Kaupunginosa	VI kaupunginosa Kaakinmaa
Muinaisjäännöstunnus	
Inventointinumero	2

Muinaisjäännöstyyppi	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne	kalkkiuunit
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800-luvun loppu, 1900-luvun alku
Rauhoitusluokka	s
Lukumäärä	
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327065	X2-koordinaatti	327201	X-keskipiste	327133
Y1-koordinaatti	6821638	Y2-koordinaatti	6821739	Y-keskipiste	6821689
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite	ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio)	10 metriä
Lyhyt kuvaus	Frenckellin paperitehtaan kalkkiruukki, sijainnut aikoinaan Pyhäjärven rannalla.

Tutkimukset

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Voimakkaiden maansiirtotöiden kohteena ollutta puistoaluetta.

Kohteen kuvaus

Eteläpuiston ylätasanteen rinteeseen juurella sijaitseva alue puiston sorakentästä (hist. speedway-rata) itään ja koilliseen. Itse kalkkiuuni näyttää useiden, keskenään hieman ristiriitaisten karttojen (ks. Raninen 2014, Raninen 2015) perusteella sijainneen nykyiselle puiston ylätasanteelle nousevan jyrkennetyn rinteeseen ja Eteläpuiston alatasanteen halki itä – länsi-suunnassa kulkevan puistotien (Papinkadun jatke) välissä tai Eteläpuiston sorakentän koillispuolella.

Kalkkiruukin tontti jatkui em. puistotien eteläpuolella sijaitsevalle kumpuilevalle nurmikolle, jolle on selvästi tuotu täyttömaata ja kiveä.

Havaintomahdollisuudet

Riittävät sen toteamiseen, että maanpinnalle ei erotu mitään jäännöksiä kohteesta.

Kohteen laajuus

7391 neliometriä.

Rajausperusteet

Teollisuuskiinteistö, asemoitu vuosilta 1882 – 1908 olevien karttojen perusteella.

Ehdotus suoja-alueeksi

Karttojen perusteella rajattu teollisuuskiinteistö, jolla voi kalkkiuunin jäännösten ohella olla tuotantoprosessiin liittyviä muodostumia.

Luokitusehdotus

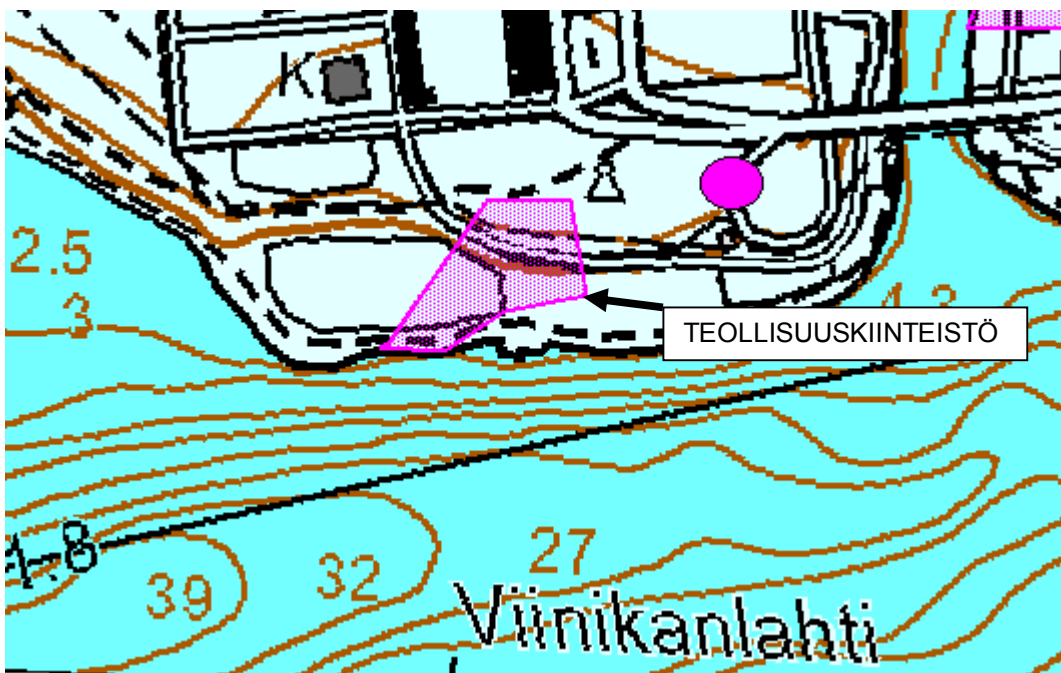
s-kaavamerkintä.

Lisätietoja

Historiallinen valokuva Frenckellin kalkkiruukista: HM 1372: 1: 1, Siiri-tietokanta.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-106-9903-0000
Nimi	Eteläpuisto
Lisätietoja	Yleinen alue, VI kaupunginosan puistot.

Mk 1: 5000.

Pohjakartta: peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.

Inventointikohde 11

TAMPERE NALKALAN TIILIRUUKKI

KYY 137 : 21 Nalkalantorin pysäköintialue: puretun tiiliruukin paikka

Nimi	Nalkalan tiiliruukki
Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	
Kaupunginosa	Nalkala III kaupunginosa

Muinaisjäänöstunnus

Inventointinumero	11
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	tiiliruukit
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1700 – 1800-luvut
Rauhoitusluokka	s
Lukumäärä	
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327332	X2-koordinaatti	327434	X-keskipiste	327383
Y1-koordinaatti	6821927	Y2-koordinaatti	6822065	Y-keskipiste	6821996
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 metriä

Lyhyt kuvaus 1780-luvulla perustetun tiiliruukin sijaintialue Nalkalantorilla.

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Raninen 2014.

Sijainti ja maasto

Asfaltoitua pysäköintialuetta ja puistoaluetta/leikkipaikkaa kahden puolin Pyhäjärvenkadun itäpäätä.

Kohteen kuvaus

Vuosina 1784 – 1890 toiminnassa olleen Tampereen vanhimman tiilitehtaan tontti.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (osin asfaltti).

Kohteen laajuus

8285 neliometriä.

Rajausperusteet

Asemoidun tontin rajat vuoden 1780 kartan mukaan (Raninen 2014, 2015). 1820 – 1840-luvuilla tiilitehtaan rakennukset ovat sijainneet Nalkalantorin asfaltoimattoman, puistomaisen eteläosan itäosassa lähellä Nalkalankatua. Tontilla voi olla tuotantoprosessiin liittyviä muodostumia.

Luokitusehdotus
s-kaavamerkintä.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus 837-103-9902-0

Nimi Nalkalantori

Lisätietoja

Kiinteistötunnus 837-103-9903-0

Nimi Nalkalantorin eteläpuolinen alue

Lisätietoja

NALKALAN TIILIRUUKIN KIIINTEISTÖ

Mk 1: 5000.

Pohjakartta: peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.